

Sigitas Narbutas

LITUANISTIKA IR SENOSIOS LIETUVOS
RAŠTIJOS TYRIMAI EPOCHŲ
SĄVARTOS METAIS

Anotacija. Straipsnyje aptariami kai kurie lituanisto, senosios raštijos tyrėjo profesinės tapatybės dalykai, keliami gyvenamojo meto ypatumų bei įvairių aplinkybių. Į lituanistikos mokslus, pirmiausia literatūrologiją, siūloma žiūrėti plačiau ir ją sieti ne tik su profesionalia pedagogine bei akademinė veikla. Pabrėžiama bibliografinio ir tekstologinio darbo reikšmė, aptiriamos trys pagrindinės senosios raštijos ypatybės, leidžiančios senosios Lietuvos literatūrą laikyti itin aktualia ir vertinga kultūros paveldo dalimi.

Raktažodžiai: lituanistika; lietuvių literatūra, XIII–XIX a.; lietuvių literatūra (lotynų); lietuvių literatūra (lenkų); lietuvių literatūra (rusėnų).

Rašyti ir kalbėti tokia tema verčia kelios svarbios aplinkybės. Gyvename epochų ir civilizacijų sąvartoje, Vytauto Mažiulio žodžiais tariant. Kuo ji pasižymi? Neminėdami daugelio išorinių dalykų, tokių kaip globalizacija, augantys bei stiprėjantys visokeriopos informacijos srautai ir t. t., nurodytume dar vieną ryškia minėto reiškinių ypatybę. Globalizacinius, integracinius, informacinius ir kitokius svarbius procesus mes laikome pasikartojančiais, kitais pavidalais ir kitais mastais žmonijos jau pergyventais kelis syk per visą istoriją. Jie – tarsi kokia pastovi kintančios pasaulio kultūros būseną, čia sustiprėjanti, čia vėl apsilpstanti, tačiau nepasibaigianti. Tų procesų sustiprėjimo ir laikino įsivyravimo laikotarpiu pasireiškia vienas fenomenas, jau kelis syk stebėtas ir aprašytas plačiai suprantamos kultūros istorikų. Epochų sąvartos metais žmogus ir bendruomenė, valstybė ir visuomenė būna itin jautri

ir paveiki. Tuo metu ypač skaudžiai svarstomos pačios įvairiausias tautinio, profesinio, religinio, kultūrinio, egzistencinio identiteto problemos. To imdamiesi, vienokias išvadas daro ir vienokias išeitis siūlo tie žmonės, kurie sudėtingus dabarties procesus vertina be istorinio dėmens ir globalizaciją laiko išimtinai dabarties reiškiniu. Prie kitokių išvadų prieina tie žmonės, kurie šiųdienėje globalizacijoje geba įžvelgti kitados jau išgyventų reiškinių bruožus.

Gyvendami tokiu laikotarpiu, mes irgi tuo užsiimame – savo darbo prasmės apmąstymu, jo motyvacijų paieškoms. Na, o tuo užsiimant, verta pradėti nuo turimo patyrimo, sukauptų įgūdžių „inventorizacijos“, nes esama patirtis pirštu prikišamai beda į paprastus, bet labai svarbius dalykus. Ji patvirtina, kad svarbiają būsimos, dar tik pamažu ryškėjančios „naujos“ tapatybės dalį sudarys „senosios“, amžių patikrintos vertybės. Kas mums svarbu iš praeities ir istorijos? Kokios būtų šiomis aplinkybėmis mūsų tyrimų, akademinės ir pedagoginės veiklos gairės?

Kelti štai tokius klausimus, sėdus aiškintis, regis, kur kas „menkesnių“ temų, tokių kaip lituanistinio darbo prasmė, jo gairės, senosios raštijos tyrimų perspektyvos, lituanisto profesijos apibrėžtys ir kt., mus paskatino viena priežastis. Atrodo, juo toliau, juo daugiau šiais klausimais vėl diskutuojama gausioje lituanistų bendruomenėje. Pavyzdžiui, birželio mėnesį apie tai buvo kalbama literatūrologų vasaros seminare „Literatūros salos“, surengtame Kėdainiuose. Liepos mėnesį kultūrinėje periodikoje vėl pasirodė publikacijų tomis temomis¹. Taigi, regis, atėjo metas ir akademinėje spaudoje prabilti apie tai, pasvarstyti apie lituanistikos vietą ir reikšmę šių dienų visuomenėje ir tai padaryti ne piktinantis ar smerkiant, o smalsiai žvelgiant tiek į ją pačią, tiek į visus svarbesnius jos kontekstus šiandien.

Nesame tokie naivūs, kad manytume, jog tiek filologija ar lituanistika, tiek ir įvairiakalbė senosios Lietuvos raštija pati savaime yra reikšminga mūsų sekuliarizuotai, daugiausia vartotojiškas vertybes pripažįstančiai,

¹ Naglis Kardelis, „Lituanistiniai profiliai“, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2007, Nr. 7, p. 340–343.

o kartu – pakankamai mobiliam ir imliam visuomenei. Į klausimą, ko iš filologijos dalykų jai reikėtų šių dienų atmainingo pasaulio aplinkybėmis, gautume lengvai suprantamą atsakymą: užsienio kalbų mokėjimo, išprususiam žmogui reikalingo literatūrų išmanymo, bendravimo žodžiu ir komunikavimo raštu įgūdžių, galbūt dar vieno kito dalyko.

Kad ir kaip vertintume tokį atsakymą, vieno dalyko jam negalėtume prikišti, – o būtent aiškumo. Mūsų galva, pastarojo vis dar labai trūksta gausiuose ilguose akademinės bendruomenės svarstymuose šia tema. Kad ir kaip gaila, iki šiol sutarta tik dėl kelių svarbių dalykų: kultūros, dvasinių vertybių svarbos bei pirmumo² ir strateginių lituanistinės bei kitokios humanitarinės veiklos krypčių³. Tuo tarpu

² Pacituosime vieną iš paskutinių svarbių publikacijų šiuo klausimu: „Demokratinės pilietinės visuomenės kūrimas, jos tvari socialinė, ekonominė ir kultūrinė raida, tautinės ir kultūrinės tapatybės palaikymas, globalinių ir geopolitinių šiuolaikinio pasaulio procesų analizė, socialinės atskirties įveika, mokymosi visą gyvenimą sistemos funkcionavimo užtikrinimas – tai tik keletas gyvybiškai svarbių mūsų visuomenei sričių, kuriomis rūpinasi humanitariniai ir socialiniai mokslai. Galima pasakyti ir griežčiau: būtent socialinė ir dvasinė žmonių gerovė yra visuomenės plėtros tikslas, o technologijų, gamybos plėtra – tik viena iš priemonių siekiant šio tikslo“, cit. iš: Giedrius Viliūnas, „Pratarmė“, in: *Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros problemos*, sudarytojas Giedrius Viliūnas, Vilnius: LII leidykla, 2004, p. 7. Reikšmingu dalyku laikome tą aplinkybę, kad sudarytojas šią svarbią savarankišką Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų studiją pradeda būtent tokia mintimi.

³ Toje pačioje studijoje išspausdinta „Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros strategija“ – reikšmingas kolektyvinės humanitarų, vadinasi, ir lituanistų, veiklos rezultatas (turime galvoje ne tik šį dokumentą rengusią darbo grupę, bet ir jį galbūt svarsčiusią bei aprobavusią akademinę bendruomenę). Dokumente suformuluotos trys pagrindinės plačiai suprantamos akademinės veiklos kryptys: Lietuvos visuomenės pilietinės savivokos, kultūrinės tapatybės tęstinumo ir lygiavertės raiškos ES ir pasaulyje užtikrinimas; Lietuvos socialinės-ekonominės plėtros skatinimas globalizacijos, žinių visuomenės ir žinių ekonomikos sąlygomis; mokslo sistemos vidinių ir išorinių sociokultūrinių ryšių stiprinimas, mokslo socialinės plėtros efektyvumo didinimas (*ibid.*, p. 283). Toliau išvardinti pirmajam strategijos įgyvendinimo etapui (iki 2010) keliami plėtros tikslai bei uždaviniai liečia daugiausia mokslo ir kitokios akademinės bei pedagoginės veiklos administravimo dalykus. Tos veiklos turinys toliau aptartas itin rupiai – pačiais bendriausiais bruožais. Kitaip turbūt negalėjo nebūti, kadangi iš studijos rengėjų, aptarusių lituanistikos mokslo kūrėjų „geografiją“, akiračio iškrito daugelis gyvosios lituanistikos židinių. Galima sakyti ir taip: į studijos rengėjų akiratį pateko išimtinai akademinės institucijos (kelios aukštosios mokyklos ir keli institutai), o daugelis kitų lituanistikos židinių buvo tytomis apeiti ir neįvertinti.

dėl kasdienės, nuolatinės prasmingos lituanistinės veiklos pavidalų, lituanistikos, o su ja – ir raštijos paveldo tyrimų padėties, jų raidos buvo ir tebėra reiškiamos įvairios nuomonės⁴. Šiuo metu čia garsėliau skamba jau ne pripažintų lituanistikos autoritetų, gyvenimu, veikla ir oria laikysena seniai paliudijusių ištikimybę pasirinktam studijų ir kūrybos keliui, o mokslą ir mokymą administruojančių, kiekybiniais masteliais lituanistikos rezultatus vertinančių specialistų balsai. Tokiomis aplinkybėmis svarbu pasidalinti mintimis, kokias profesinės tapatybės aprėptis bei raidos trajektorijas lituanistikai būtų galima brėžti, atsiremiant ne į ją šiandien administruojančių įstaigų interesus, bet į pačią jos sudėtį ir vidinę raidą. Nemanydami, kad šia tema iškelsime visus reikalingus klausimus ar pasiūlysimė visiems tinkamus atsakymus, džiaugsimės, jei mūsų mintys pasirodys įdomios raštijos paveldo tyrėjų, taip pat kitų lituanistų bendruomenei arba sukels tolesnius svarstymus.

Kodėl ir kuo šių dienų Lietuvos visuomenei svarbi filologija apskritai, o lituanistika – skyrium? Mūsų galva, pirma, tiek vienōs, tiek ir kitōs rankose tebėra visas instrumentarijus, reikalingas individų ir bendruomenių komunikavimui. Antra, jos išlaikė ir turbūt visą laik išlaikys visas priemōnės, reikalingas individo ir bendruomenės

⁴ Jų įvairovė atsispindi keliuose reikšminguose leidiniuose, parengtuose pagal autoritetingų lituanistinės bendruomenės narių pranešimus, perskaitytus keliose Pasaulio lituanistų bendrijos konferencijose: *Lituanistika XXI amžiaus išvakarėse: Tyrinėjimų prioritetai, metodai ir naujovės*, atsakingasis redaktorius Albertas Zalatorius, ([*Pasaulio lituanistų bendrijos darbai*]; [t.] 2), Vilnius: Baltos lankos, 1997; *Lituanistika pasaulyje šiandien: Darbai ir problemos*, atsakingasis redaktorius Bonifacas Stundžia, ([*Pasaulio lituanistų bendrijos darbai*]; [t.] 3), Vilnius: Baltos lankos, 1998; I: *Tautinio tapatumo ir tautinės kultūros problemos. II: Lietuviai ir lituanistika už Lietuvos ribų XX a.*, atsakingasis redaktorius Juozas Girdzijauskas, ([*Pasaulio lituanistų bendrijos darbai*]; [t.] 5–6), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001; *Lituanistika šiuolaikiniame pasaulyje: I: Lietuva Europos istorijos ir kultūros kontekste; II: Senoji/naujoji lietuvių kultūra: šiuolaikinės koncepcijos*, atsakingasis redaktorius Juozas Girdzijauskas, ([*Pasaulio lituanistų bendrijos darbai*]; [t.] 7–8), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004. Tenka tik apgailestauti, kad, minėtai Bendrijai nustojus gyvuoti, pasibaigė ir intensyvesnės svarstybos šiomis temomis.

kūrybinei raiškai. Trečia, jos abi tebeturi ir tikriausiai tebeturės visas priemonės, reikalingos tokios kūrybingos bendruomenės tapatybei, jos individualumui puoselėti.

Šia trečiaja priežastimi grįstume senosios Lietuvos raštijos tyrimų ir sklaidos vertę. Kas tą vertę sudaro? Pirmiausia, tai jos atvirumas, arba internacionalumas. Antra, religingumas suprantant šį žodį pačia plačiaja reikšme. Trečia, istoriškumas kaip visuotinai pripažįstama civilizacinė ypatybė. Na, ir ketvirta, galimybė tiriant senąją raštiją pačiam sau ir aplinkai pareikšti apie priklausymą kultūringųjų bendrijai. Agresyviai epochų sąvartos metais besireiškiančios šiuolaikinės barbarybės sąlygomis tam reikia pilietinės drąsos ir nuolat išbandomo ryžto veikti prasmingos, pateisinimą ir satisfakciją teikiančios veiklos baruose.

Pradėsime nuo paskutinio. Prasmingos veiklos barų, arba perspektyvių tyrimams senosios raštijos plotų, yra keletas. Mat senosios raštijos tyrimų erdvę sudaro kelios dalys, glaudžiai susijusios įvairiais saitais. Vienos iš jų kontūrus apibrėžia biobibliografinės informacijos kaupimas, apdorojimas ir sklaida. Suprantama, šioje srityje daug kas priklauso nuo teorinių gairių, kuriomis bibliografai ir knygos istorikai nubiržija savo darbų barus. Tokios gairės vis dar tebėra reikalingos, nes jos leidžia sunkiai aprėpiamą rūpimos informacijos srautą padalinti į mažesnes vagas. Tad vienokią vagą pamatome paisydami kalbos, kitokią – teikdami pirmenybę politiniams dariniams ar pilietinėms bendrijoms, dar kitokią – religijoms ir religinėms bendruomenėms, dar kitokią – geografinėms dimensijoms, dar kitokią – informacijos laikmenų pavidalams (rankraščiai, knygos, žemėlapiai, periodinė spauda ir kt.). Ir nors čia jau daug kas padaryta, bet dar daugiau lieka atlikti. Kuo toliau, tuo geriau matyti, kaip labai lituanistikos tyrimams trūksta informacijos, pavyzdžiui, apie rankraštinių Lietuvos paveldą, pirmiausia Viduramžių Lietuvos rankraštinės knygas, saugomas ne tik Lietuvoje, bet taip pat ir užsienyje. Būtina surinkti žinias apie XVIII amžiaus Lietuvos lotyniškus leidinius (žinios apie XV–XVII amžių

lotyniškas knygas jau surinktos ir paskelbtos). Derėtų pasirūpinti bibliografinėmis rodyklėmis, skirtomis reikšmingiausiems senosios Lietuvos autoriams ir svarbiausiems raštijos paminklams: Šventojo Rašto vertimams į lietuvių kalbą, Lietuvos metraščiams, Metrikai ir Statutams, Mažvydui, Bretkūnui ir Daukšai, Strijkovskiui, Kojalavičiui ir Daukantui, Radvilų dvaro poetams, Sarbievijui, Donelaičiui, Stanevičiui ir t. t., ir t. t. Tyrėjams irgi labai praverstų didžiųjų Lietuvos bibliotekų: Vilniaus universiteto, Lietuvos mokslų akademijos, Nacionalinės Martyno Mažvydo ir kitų, paskirų kolekcijų katalogai.

Kaip tokie darbai padeda lituanistui, senosios raštijos tyrėjui, matyti iš kelių neseniai baigtų rengti bibliografinių rodyklių. Pavyzdžiui, ką tik pasirodęs Kauno bibliotekose saugomų XV–XVI amžiaus knygų katalogas⁵ keliais svarbiais parametrais (knygų repertuaro, skaitytojų sudėties bei jų interesų, institucinių bibliotekų, privačių kolekcijų ir kt.) apibūdino tiek patį Kauną, tiek kai kuriuos Žemaitijos kultūros centrus: Varnius, Kretingą ir Plungę. Reikšminga tai, kad čia užfiksuotas kol kas Lietuvoje vienintelis žinomas Motiejaus Strijkovskio autografas⁶. Knyga su jo įrašu į Kauno apskrities viešąją biblioteką pateko iš Kražių jėzuitų kolegijos, kartu patvirtindama kai kurių lietuvių bei lenkų mokslininkų spėjimus, jog pirmosios išspausdintos Lietuvos istorijos autorius paskutinį gyvenimo tarpsnį praleido Žemaitijoje⁷.

Kito katalogo turinys suteikia svarbios informacijos apie kai kuriuos unikalius spaudinius, saugomus Lietuvos mokslų akademijos

⁵ *XV–XVI amžių knygų Kauno bibliotekose*: Katalogas, sudarė Sigitas Lūžys, Rita Urbaitytė, Irena Vitkauskienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006.

⁶ *Ibid.*, p. 118–119; daugiau apie tai žr.: Sigitas Lūžys, „Renesanso knyga Kaune“, in: *ibid.*, p. XI.

⁷ Konstantinas Jablonskis, *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*, Vilnius: Leidykla „Mintis“, 1973, p. 70; Zbysław Wojtkowiak, *Maciej Strijkowski – dziejopis Wielkiego Księstwa Litewskiego: Kalendarium życia i działalności*, (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, *Seria Historia*, Nr. 159), Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1990, p. 89–98.

bibliotekoje⁸. Nuo seno žinota apie čia išlikusį vienintelį Lietuvoje Jono Radvano († po 1592) herojinio epo *Radvilias* (Vilnius, 1592) egzempliorių⁹. Na, o šis katalogas literatūros istorikui suteikė žinių apie dar kelis šio poeto kūrinis, išspausdintus čia saugomoje Gžegožo iš Žarnovco (apie 1528–apie 1601) knygoje *Obrona postille ewanyelickiey* (Vilnius, 1591) – herbinį eilėraščių ir poemėlių, skirtą šios knygos autoriui¹⁰. Senosios raštijos tyrėjams svarbu žinoti, kad šioje bibliotekoje galima surasti pagrindinius Petro Skargos (1536–1612), Aleksandro Gvagninio (1538–1614), Simono Starovolskio (1588–1656), Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus (1595–1640), brolių Alberto (1609–1677) ir Kazimiero (1617–1674) Kojalavičių ir dar daugybės kitų žinomų XVI–XVII amžiaus autorių veikalus.

Bibliografinės rodyklės ne tik tai informuoja apie esamus autorius bei turimus veikalus. Jos dažnųsyk pasiūlo tokios informacijos, kuri leidžia literatūros istoriją ir visuomenės turimą senosios raštijos paveikslą papildyti naujomis pavardėmis ir kūriniais. Bibliografijos ir knygotyros centro darbuotoja Marija Ivanovič įpusėjo dar vienos reikšmingos rodyklės rengimo darbus (viena, skirta XVII amžiaus Lietuvos lenkiškoms knygoms, išėjo dar 1998). Joje bus pateiktos žinios apie XVIII amžiaus Lietuvos lenkiškas knygas¹¹. Straipsnyje apie jas bibliografė nurodo tris produktyviausius Kunigaikštijos autorius. Du iš jų – literatūros istorikams puikiai žinomos asmenybės. Tai – ugingais pamokslais Tado Kosciuškos sukilimo metais garsėjęs Mykolas Pranciškus Karpavičius (1744–1803), būsimoje bibliografijoje pristatysimas

⁸ XVI–XVII a. lituanika Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje, sudarė Daiva Narbutienė, Violeta Radvilienė, Dalia Rauckytė-Bikauskienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.

⁹ Apie tai plačiau žr.: Sigitas Narbutas, Jono Radvano „Radviliada“ anuo metu ir dabar, in: Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, 2003–2004, Vilnius: UAB „Utenos Indra“, 2006, p. 70–81.

¹⁰ XVI–XVII a. lituanika Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje, p. 87.

¹¹ Apie tai plačiau žr. šioje Senosios Lietuvos literatūros knygoje publikuojamą straipsnį: Marija Ivanovič, „XVIII amžius Lietuvos lenkiškų knygų bibliografės akimis“, p. 107–122.

ne mažiau kaip 36 leidiniais, ir istorikas, periodinės spaudos pradininkas Lietuvoje Pranciškus Paprockis (1723–1805), pristatysimas 16 leidinių. Antrojo produktyviausio XVIII amžiaus Lietuvos rašytojo, kūrpusio lenkų kalba, laurai priklauso į lietuvių literatūros istorikų akiratį dar nepatekusiam asmeniui. Tai – poetas, publicistas ir dramaturgas Vincentas Ignotas Marevičius (1755–1822), būsimoje bibliografijoje pristatysimas ne mažiau kaip 22 knygomis. O kiek dar tokių autorių, į kuriuos iki šiol specialistai neatkreipė dėmesio, atsiras, kai bus užbaigta ir ši, ir kitos būtinesnės rodyklės!

Įžvalgas tyrėjo rankose biobibliografiniai duomenys virsta konceptualių pagrindų dvejo turinio veiklai. Vienos iš jų kontūrai apibrėžiami šaltinių tyrimu, numatant juos panaudoti mokslo reikalams ir parengti spaudai, laikantis modernios tekstologijos reikalavimų. Tai – antra iš aukščiau minėtų dalių, kitas labai svarbus lituanistikos ir senosios raštijos tyrimų baras. Jo reikšmė – didžiulė, nes būtent šios veiklos rezultatais kuriamas kultūrinis visuomenės pasaulėvaizdis, stiprinama, gilinama ir kitaip puoselėjama jos savimonė, o kartu grindžiama humanitarinių mokslų sklaida bei inicijuojama turimo pasaulėvaizdžio kaita. Lietuvių raštijos istoriją šiandien sunkiai įsivaizduotume be Mažvydo ir Donelaičio, Stanevičiaus ir Daukanto. O dar visai neseniai – prieš šimtą metų – ir šie kūrėjai visuomenei buvo nežinomi. Tiesa, tada apie juos šis bei tas rašyta specialiojoje mokslinėje spaudoje, andai ėjusioje ne lietuvių, o vokiečių, lenkų ir rusų kalbomis. Kitų tautų patyrimas negausiems spaudos draudimo metų lietuvių inteligentams rodė, kad praeities didžiųjų kūryba visuomet sudaro ir sudarys svarbiąją tautos tapatybę grindžiančių, jos gyvybę palaikančių objektų dalį. Tokiomis aspiracijomis, įžvalgomis ir viltimis pirmąsias senųjų autorių raštų publikacijas rengė lietuvių tekstologijos pionieriai. Pradėta nuo pačių svarbiausių. 1897 metais atskira knyga pasirodė Kristijono Donelaičio *Rasztai*, pagal Augusto Schleicherio leidimą (1865) parengti ir išleisti dviejų kunigų: poeto bei publicisto Aleksandro Burbos (1854–1898) ir publicisto bei

visuomenės veikėjo Antano Miluko (1871–1943), iniciatyva bei lėšomis. Šiai knygai įkandin tuoj nusekė gydytojo, vertėjo ir žodynininko Jurgio Šlapelio (1876–1941) parengti *Kristijono Duonelaičio raštai* (spausdinti pradėti 1909, baigti 1914), o pastarajai – Mykolo Biržiškos (1882–1962) mokykloms skirta publikacija *Duonelaičio gyvenimas ir raštai* (d. 1–2; 1918–1927). 1926 metais pasirodė vienas iš reikšmingiausių tarpukario Lietuvos tekstologų darbų – fotografuotinis *Daukšos Postilės* leidimas, parūpintas to paties Biržiškos, o 1934–1938 metais – vienas iš fundamentaliausių leidinių – dviejų dalių trijų knygų *1588 metų Lietuvos statutas*, parengtas istoriko Ivano Lappo (1869–1944).

Po Antrojo pasaulinio karo lituanistinių šaltinių tyrimo ir publikavimo darbams buvo suteikti kryptingesnės, planingesnės veiklos kontūrai. Inicijavus Lietuvių kalbos ir literatūros institutui, 1966 metais „Vaga“ pradėjo leisti vertės iki šiol nepraradusią keliasdešimties knygų „Lituanistinę biblioteką“ (paskutinė knyga – Vydūno *Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių* – išėjo 2001). Manytume, kad būtent šios „Bibliotekos“ leidiniai į kultūrinį nūdienės visuomenės pasulėvaizdį įrašė daugiausia reikšmingų senųjų raštų pavadinimų ir praeities autorių pavardžių: Lietuvos metraščių (Bichoveco kroniką)¹² ir Dusburgiečio kroniką¹³, Mikalojų Husovianą¹⁴ ir Venclovą Mikalonį (Mykolą Lietuvį)¹⁵, Martyną Mažvydą¹⁶

¹² *Lietuvos metraščių*: Bychovco kronika, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Rimantas Jasas, (*Lituanistinė biblioteka*; [kn.] 10), Vilnius: Vaga, 1971.

¹³ Petras Dusburgietis, *Prūsijos žemės kronika*, parengė, įvadą ir paaiškinimus parašė, žemėlapių sudarė Romas Batūra, vertė Leonas Valkūnas, (*Lituanistinė biblioteka*; [kn.] 23), Vilnius: Vaga, 1985.

¹⁴ Mikalojus Husovianas, *Giesmė apie stumbrą*, iš lotynų kalbos vertė Benediktas Kazlauskas, (*Lituanistinė biblioteka*; [kn.] 19), Vilnius: Vaga, 1977.

¹⁵ Mykolas Lietuvis, *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius*: Dešimt įvairaus turinio fragmentų, vertė Ig. Jonynas, (*Lituanistinė biblioteka*; [kn. 1]), Vilnius: Vaga, 1966.

¹⁶ Martynas Mažvydas, *Pirmoji lietuviška knyga*, įvadiniai straipsniai K. Korsako ir M. Ročkos, tekstą ir komentarus paruošė M. Ročka (*Lituanistinė biblioteka*; [kn.] 15), Vilnius: Vaga, 1974.

ir Pilypą Ruigį¹⁷, Simoną Stanevičių¹⁸ ir Simoną Daukantą¹⁹, Motiejų Valančių²⁰ ir Antaną Baranauską²¹, Vincą Pietarį²², Joną Basanavičių²³ ir daug kitų. Sukauptas patyrimas, teorinis tekstologų bagažas šiandien skatina ne tik iš naujo rengti tiek anksčiau publikacijų sulaukusius, tiek iki šiol dar nepublikuotus šių autorių veikalus, bet ir imtis daugybės kitų autorių ir šaltinių, pagarbiai mokantis iš praeities tekstologų, tačiau nebekartojant jų padarytų klaidų²⁴. Pastarųjų metų leidimai rodo, kad šiuo keliu eina ne vienas kūrybinę brandą pasiekęs lituanistas. Labai svarbu, kad jų gretas ženkliai papildė, o darbus reikšmingai sustiprina tiek užsienio lituanistai (pavyzdžiui, Guido Micheli ir Pietro U. Dini), tiek užsienyje dirbantys lietuvių specialistai (pavyzdžiui, Jolanta Gelumbeckaitė ir Giedrius Subačius),

¹⁷ Pilypas Ruigys, *Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas*, parengė Vytautas Jurgutis ir Valerija Vilnonytė, vertė Vytautas Jurgutis ir Kazys Eigminas, redagavo ir įvadą parašė Vytautas Mažiulis, (*Lituanistinė biblioteka*; [kn.] 24), Vilnius: Vaga, 1986.

¹⁸ Simonas Stanevičius, *Raštai*, paruošė Jurgis Lebedys, (*Lituanistinė biblioteka*; [kn. 2]), Vilnius: Vaga, 1967.

¹⁹ Simonas Daukantas, *Raštai*, t. 1–2, tekstą paruošė B. Vanagienė, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė V. Merkys, (*Lituanistinė biblioteka*; [kn. 16–17]), Vilnius: Vaga, 1976; *Vertimai ir sekimai*, tekstus parengė B. Vanagienė, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė V. Merkys, (*Lituanistinė biblioteka*; [kn.] 22), Vilnius: Vaga, 1984.

²⁰ Motiejus Valančius, *Raštai*, t. 1–2, tekstą paruošė B. Vanagienė, įvadas ir paaiškinimai V. Vanago, (*Lituanistinė biblioteka*; [kn.] 11–12), Vilnius: Vaga, 1972.

²¹ Antanas Baranauskas, *Raštai*, t. 1–2, paruošė Regina Mikšytė, (*Lituanistinė biblioteka*; [kn. 7–8]), Vilnius: Vaga, 1970.

²² Vincas Pietaris, *Rinktiniai raštai*, paruošė V. Kuzmickas, (*Lituanistinė biblioteka*; [kn.] 13)), Vilnius: Vaga, 1973.

²³ Jonas Basanavičius, *Rinktiniai raštai*, paruošė D. Krištopaitė, (*Lituanistinė biblioteka*; [kn. 6]), Vilnius: Vaga, 1970.

²⁴ Visi – ir teisingi, ir neteisingi – ankstesnieji sprendimai sudaro vertingą tekstologinės patirties dalį. Šia prasme vadinamosios klaidos galbūt esti netgi vertingesnės, nes parodo, kaip galima surasti geresnes, brandesnes, teisingesnes, ateičiai naudingesnes išeities pozicijas. Beje, be visų dalykų, praeities tekstologų publikacijos taip pat įdomiai liudija savą laikmetį. Pavyzdžiui, iš kupiūruoto Mikalonio veikalo *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius* (praleistas fragmentas apie žydus), tendencingai sudarytų ir nepilnai perteiktų Valančiaus, Baranausko, Basanavičiaus raštų galima spręsti apie daugelį sovietinio mentaliteto ypatybių. Tai dar viena – įdomi, bet atskirų tyrimų reikalaujanti tema lietuvių tekstologijos paveldo klausimais.

senosios raštijos paminklų leidybai pasitelkiantys itin solidžią šiuolaikinę patirtį, pagrįstą gilesnėmis, turtingesnėmis Senojo ir Naujojo pasaulio tekstologijos tradicijomis.

Tikėtina, kad po dvidešimties trisdešimties metų irgi galėsime konstatuoti ženklus visuomenės kultūrinio pasaulėvaizdžio pokyčius dėl pavieniui ar serijomis šiandien Lietuvoje leidžiamų senosios raštijos paminklų. Deramą vietą jame turėtų užimti Pirmasis Lietuvos Statutas²⁵ ir Lietuvos Metrika²⁶, Jonas

²⁵ *Pirmasis Lietuvos Statutas*=Первый Литовский Статут, t. 1, d. 1: *Paleografinė ir tekstologinė nuorašų analizė*=Палеографический и текстологический анализ списков, [parengė] Stasys Lazutka, Edvardas Gudavičius, Vilnius: Mintis, 1983; t. 1., d. 2: *Dzialisnio, Lauryno ir Ališavos nuorašų faksimilės*=Факсимиле Дзьяльньского, Лаурентьевского и Ольшевского списков, [parengė] Stasys Lazutka, Edvardas Gudavičius, Vilnius: Mintis, 1985; t. 2, d. 1: *Tekstai senąja baltarusių, lotynų ir senąja lenkų kalbomis*=Тексты на старобеларусском, латинском и старопольском языках, įvado autoriai: S. Lazutka, I. Valikonytė, E. Gudavičius, tekstus parengė: senąja baltarusių kalba: S. Lazutka, I. Valikonytė, E. Gudavičius, A. Vasiliauskienė; lotynų kalba: E. Gudavičius, S. Lazutka; senąja lenkų kalba: S. Lazutka, T. Vlasova, K. Mušinska, A. Volinska; žodyną sudarė: M. Zakarjan, E. Gudavičius, I. Vasilevskienė, A. Vasiliauskienė, T. Vlasova, D. Toločko, S. Lazutka, Vilnius: Mintis, 1991.

²⁶ *Lietuvos Metrika*=Lithuanian Metrica=Литовская Метрика, kn. 5 (1427–1506): *Užrašymų knyga 5*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993; kn. 225 (6) (1528–1547): *6-oji Teismų bylų knyga*, Vilnius, 1995; kn. 8 (1499–1514): *Užrašymų knyga 8*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995; kn. 564 (7) (1553–1567): *Viešųjų reikalų knyga 7*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996; kn. 10 (1440–1523): *Užrašymų knyga 10*, Vilnius, 1997; kn. 224 (4) (1522–1530): *4-oji Teismų bylų knyga*, Vilnius, 1997; kn. 11 (1518–1523): *Irašų knyga 11*, Vilnius, 1997; kn. 1 (1380–1584): *Užrašymų knyga 1*, Vilnius: Poligrafinių paslaugų įmonė, 1998; kn. 3 (1440–1498): *Užrašymų knyga 3*, Vilnius: Žara, 1998; kn. 25 (1387–1546): *Užrašymų knyga 25*, Vilnius, 1998; kn. 227 (8) (1533–1535): *8-oji Teismų bylų knyga*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999; kn. 530 (8) (1566–1572): *Viešųjų reikalų knyga 8*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 1999; kn. 51 (1566–1574): *Užrašymų knyga 51*, Vilnius: Žara, 2000; kn. 532 (10) (1569–1571): *Viešųjų reikalų knyga 10*, Vilnius: Žara, 2001; kn. nr. 12 (1522–1529): *Užrašymų knyga 12*, Vilnius: Žara, 2001; kn. 531 (1567–1569): *Viešųjų reikalų knyga 9*, Vilnius: Žara, 2001; [kn. 230] (1542): *11-oji Teismų bylų knyga*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001; kn. 9 (1511–1518): *Užrašymų knyga 9*, Vilnius: Žara, 2002; kn. nr. 15 (1528–1538): *Užrašymų knyga 15*, Vilnius: Žara, 2002; kn. 229 (10) (1540–1541): *10 Teismų bylų knyga*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003; kn. nr. 52 (1569–1570): *Užrašymų knyga 52*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2004; kn. nr. 4 (1479–1491): *Užrašymų knyga 4*, Vilnius: Lietuvos istorijos

Bretkūnas²⁷ ir *Knyga nobažnystės krikščioniškos*²⁸, Jonas Radvanas²⁹ ir Motiejus Kazimieras Sarbievijus³⁰, Žygimantas Liauksminas³¹ ir Aronas Aleksandras Olizarovijus³², Aniolas Daugirdas³³, Mykolas Pranciškus Karpavičius³⁴ ir dar daug kitų menkliau žinomų ar net išvis negirdėtų, tačiau savu metu garsėjusių autorių.

Kaip ir prieš penkiasdešimt metų, taip ir šiandien raštijos paveldo publikavimas nėra planinga veikla, koordinuojama iš svarbesniųjų

instituto leidykla, 2004; kn. 556 (1791–1792): *Viešųjų reikalų knyga 35*, Vilnius: Versus aureus, 2005; kn. 523 (1528): *Viešųjų reikalų knyga 1*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2006; kn. 567 (1567–1571): *Surašymų knyga 10*, Vilnius: Versus aureus, 2006; kn. 594 (1585–1600), Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2006. – Ne stokodami pagarbos, tik taupydami vietą nenurodome gausių parengėjų, tekstologų, vertėjų ir kitų specialistų, pradėjusių šio monumentalaus raštijos paminklo leidimą Lietuvoje ir jį iki šiol tebevykdančių. Jų darbas nuspelno atskiro išsamaus aptarimo.

²⁷ Jonas Bretkūnas, *Giesmes Duchauanas ir kitos 1589 metų liturginės knygos*: Tekstai ir jų šaltiniai, leidinį parengė Guido Michelini, Vilnius: Baltos lankos, [2001]; Guido Michelini, *1589 m. Giesmes Duchauanas=Die Giesmes Duchauanas von 1589: Lutherio Geistliche Lieder* lietuvių kalba, Vilnius: Versus aureus, 2005; *Jono Bretkūno postilė*: Studija, faksimilė ir kompaktinė plokštelė, parengė Ona Aleknavičienė, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005.

²⁸ *Knyga nobažnystės krikščioniškos*, parengė Dainora Pociūtė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.

²⁹ Jonas Radvanas, *Radviliada*, parengė, įvadą, komentarus, asmenų žodynelį parašė ir vertė iš lotynų į lietuvių kalbą Sigitas Narbutas, (*Bibliotheca Baltica. Lithuania*), Vilnius: Vaga, 1997.

³⁰ Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Lemties žaidimai=Ludi fortunae*: Poezijos rinktinė, parengė, įvadą ir komentarus parašė Eugenija Ulčinaitė, vertė iš lotynų į lietuvių kalbą O. Daukšienė [ir kt.], (*Bibliotheca Baltica. Lithuania*), Vilnius: Baltos lankos, 1997.

³¹ Žygimantas Liauksminas, *Rinktiniai raštai=Opera selecta*, sudarytojas Bronius Genzelis, vertė Nijolė Klingaitė, Vilnius: Mintis, 2004.

³² Aronas Aleksandras Olizarovijus, *De politika hominum societate=Apie politinę žmonių sąjungą*, lotynišką tekstą parengė ir į lietuvių kalbą vertė Jolita Sarcevičienė, (*Fontes historiae Universitatis Vilnensis*), Vilnius: Aidai, 2003.

³³ Aniolas Daugirdas, *Raštai: Logika, pažinimo teorija, moralės filosofija*: Rinktinė, iš lenkų kalbos vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Romanas Plečkaitis, (*Fontes historiae Universitatis Vilnensis*), Vilnius: Margi raštai, 2006.

³⁴ Mykolas Pranciškus Karpavičius, *Rinktiniai pamokslai*, originalų tekstus parengė, iš lenkų kalbos vertė, įvadinį straipsnį ir komentarus parašė Kristina Mačiulytė, (*Ištakos*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.

lituanistikos centrų. Tokios padėties turbūt negalime laikyti nei savaime bloga, nei gera – ir gaivališka, ir planinga veikla turi savų stipriųjų ir savų silpnųjų pusių. Ką galima nuveikti neplanuojant, matome; na, o štai, ko būtų galima tikėtis veikiant planingiau, dar neišbandėme. Šiandien jau turime ir tokių galimybių. Pagrindą tokiam tvirtinimui suteikia Valstybinės lietuvių komisijos iniciatyva sudarytas ir patvirtintas publikuotinių senųjų tekstų sąrašas, beje, skelbiamas taip pat šiame *Senosios Lietuvos literatūros* tome. Į jį įtraukti gausūs senosios Lietuvos raštijos paminklai, pradedant Schondocho (XIV a.) *Lietuviu* bei Vytauto (apie 1350–1430) laiškais ir baigiant Augusto Schleicherio (1821–1868) bei Kazimiero Jauniaus (1848–1908) darbais iš lietuvių kalbotyros, – iš viso 130 pozicijų. Tikėtina, kad šie XIV–XIX amžiaus kūriniai vėliau irgi gerokai papildys kultūrinį visuomenės pasaulėvaizdį, o kartu dar plačiau atvers tuos senosios kultūros kontekstus, kuriuose gimė ankstyvieji lietuvių raštijos paminklai, brendo ir formavosi lietuvių raštija plačiąja prasme. Reikšminga ir tai, kad į sąrašą įtraukti svarbesnieji XIV–XIX amžiaus Lietuvos kitakalbės raštijos paminklai. Kelios senojoje Lietuvoje rašto reikalams vartotos kalbos buvo svarbios tarpininkės, padėjusios rasti santarvę skirtingomis kalbomis kalbėjusiems, įvairius tikėjimus išpažinusiems Lietuvos piliečiams. Suprantama, šie dalykai svarbūs ir šiandien.

Trečias reikšmingas aukščiau minėtos veiklos baras nubiržytas teoriniais tyrimais ir sintetiniais veikalais: siauresnei sričiai, vienam ar keliems objektams skirtomis monografijomis, platesnėmis literatūros apžvalgomis, kapitalinėmis jos istorijomis ir kt. Nors akademinę veiklą administruojantys valdininkai šiandien literatūrologams prikiša teminį ribotumą³⁵, vis dėlto neįvertinti reikšmingų pokyčių šioje

³⁵ Minėtos studijos *Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros problemas* sudarytojas padėtį apibūdina šitaip: „Milžiniškas visuotinės literatūros paveldas Lietuvoje beveik netyrinėjamas ir nereflektuojamas – tik tiek, kiek atitinkamų literatūrų dėstytojams reikia gauti mokslo laipsniam ir pedagoginiams mokslo vardams, o platesnei visuomenei jų darbai lieka nežinomi ir neaktualūs. Beveik visai netiriama ir visuotinės literatūros recepcija Lietuvoje, literatūrinių ryšių

tyrimų srityje, ilgainiui esmingai paveiksiančių visuomenės lūkesčių horizonto kaitą, negalime. Jei imtume vien Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslininkų ar lituanistų, savo darbus atidavusių parengti ir išleisti Instituto specialistams, monografijas, galėtume nurodyti visas pagrindines sritis, kuriose šiuo metu dirba literatūros istorikai. Lituanistų dėmesio nusipelno paskirų iki šiol netirtų senosios raštijos veikėjų gyvenimas ir kūryba³⁶, reikšmingesni raštijos židiniai³⁷, pavieniai senosios literatūros žanrai³⁸, atskirų amžių raštija,

istorija, nieko nerašoma apie didžiulį knygų rinkoje funkcionuojantį šiandieninės pasaulio literatūros masyvą. Instituciškai šią būklę iškalbingai iliustruoja faktas, kad tebeturime Lietuvių literatūros, bet ne Literatūros institutą“, cit. iš: Giedrius Viliūnas, „Literatūros mokslas“, in: *Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros problemos*, p. 183–184. Su tokiu vertinimu galima sutikti, bet tik iš dalies. Čia nurodomi kai kurie kaitą (anot autoriaus, regresą) žymintys įvykiai (Pasaulio lituanistų bendrijos užgesimas, VU Literatūros teorijos katedros panaikinimas ir kt.) toli šaukia neapima visų nuostolių, kuriuos, be daugelio kitų veiksmų, tebekelia ne visada tinkamas lituanistikos administravimas, pasireiškias ir kiekybinių rodiklių aukštinimu, ir nepagarba profesinei aukštosiose mokyklose bei akademinuose institutuose dirbančių specialistų veiklai, ir dar daug kitų dalykų. Tad verčiau reikia stebėtis tuo, kas padaroma tokiomis ne itin palankiomis aplinkybėmis.

³⁶ Liucija Citavičiūtė, „Johanas Jakobas Kvantas Karaliaučiuje XVIII a.: Skiriamą 320 gimimo metinėms“, in: *Senosios raštijos profiliai, (Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 20), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 73–124; „Prielaidos lietuviškos knygos plėtotei Karaliaučiuje pirmajame XVIII amžiaus dešimtmetyje: Sekant Johano Jakobo Kvanto biografijos pėdsakais“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, [kn.] 22, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 239–267; Žavinta Sidabraitė, *Kristijonas Gotlybas Milkus: Gyvenimas ir literatūrinė veikla, (Senosios literatūros studijos)*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006.

³⁷ Liucija Citavičiūtė, *Karaliaučiaus universiteto Lietuvių kalbos seminaras: Istorija ir reikšmė lietuvių kultūrai, (Senosios literatūros studijos)*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.

³⁸ Mintautas Čiurinskas, *XVI–XVII amžiaus Lietuvos didžiosios Kunigaikštystės biografistika, (Senosios literatūros studijos)*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006; Kristina Mačiulytė, *Kad tėvynė gyvuotų...: XVIII amžiaus antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos proginiai pamokslai, (Senosios literatūros studijos)*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005; Mikas Vaicekauskas, *Lietuviškos katalikiškos XVI–XVIII amžiaus giesmės, (Senosios literatūros studijos)*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.

aptarta kuriuo nors aspektu³⁹, ir netgi paskiri tos raštijos klodai⁴⁰. Manome, kad šiomis kryptimis būtina darbuotis ir toliau.

Jei netirtų ar mažiau ištirtų siauresnių temų pasirinkimas paliekamas paskirų lituanistų kompetencijai, jų atsakomybei, tai visuomenė epochų sąvartos metais turi visą teisę institucijoms pavesti tuos reikšmingus darbus, kurie įmanomi atlikti tikrai nemažų kolektyvų, suburtų pirmiausia lituanistiniuose instituteuose, pajėgomis⁴¹. Suprantama, vien tik mokslinio institutų personalo nepakaks, užsimojus parengti naują senosios raštijos ar lietuvių literatūros istoriją, enciklopedinį Lietuvos literatūrų ar Baltijos rašytojų sąvadą ir t. t. Čia galime nurodyti išbandytą kelią: lituanistinis institutas gali būti ne tik stambesnio projekto vykdytojas, bet ir reikalingų stambesniam projektui pajėgų telkėjas, reikšmingesnių darbų koordinatorius ir jų administratorius. Tokį sprendimą grįstume keliais sėkmingai realizuotais stambiais projektais⁴².

Prasmingos kolektyvinės literatūrologų veiklos tikslas epochų sąvartos metais lieka tas pats – modernių literatūros istorijų rašymas. Tai bene reikšmingiausias, o kartu ir atsakingiausias darbų baras. Mat kiekvieną naują šios rūšies veikalą skaitytojai dėl daugelio

³⁹ Artūras Tereškinas, *Imperfect Communities: Identity, Discourse and Nation in the Seventeenth-Century Grand Duchy of Lithuania*, (*Senosios literatūros studijos*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.

⁴⁰ Daiva Narbutienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos lotyniškoji knyga XV–XVII a.*, (*Senosios literatūros studijos*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.

⁴¹ Vakarų Europoje didesnių projektų realizavimo paprastai imasi ne institutai, o leidyklos. Dėl daugelio priežasčių Vidurio ir Rytų Europoje šiuos darbus dažniau atlieka ne leidyklos, o valstybiniai mokslo institutai.

⁴² Verta paminėti šiuos stambius literatūrologijos veikalus: *Lietuvių literatūros enciklopedija*, redaktoriai Vytautas Kubilius, Vytautas Rakauskas, Vytautas Vanagas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001; Juozas Girdzijauskas [ir kt.], *Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius*, redaktorė Laima Arnatkevičiūtė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001; Eugenija Ulčinaitytė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžius*, redaktorius Mikas Vaicekuskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.

priežasčių visuomet pasitinka su didžiuliu dėmesiu. Jo nestokojo Vytauto Kubiliaus *XX amžiaus literatūra*⁴³; specialistų diskusiją⁴⁴ sukėlė minėtas Girdzijauskas kartu su talkininkais parašytas veikalas; didžiulės išsamios recenzijos – kone atskiros studijos⁴⁵ – sulaukė Eugenijos Ulčinaitės ir Albino Jovaišo darbas. Mums svarbu ir tai, kad specialistų svarstymai neapsiribojo šiais veikalais ir nepasibaigė, praėjus jų sutiktuviams. Nepaisant kai kurių literatūrologų, postmodernistinių teorijų šalininkų, skepsio ir kritikos, veikiai pasirodė teorinių darbų, kuriuose svarstomi esminiai tokios veiklos – didžiojo istorinio pasakojimo bei didžiosios teorijos kūrimo, postmodernistų žodžiais tariant, – dalykai. Brigita Speičytė iškėlė literatūros istorijos kaip visuomenei svarbios įvairiųjų reikšmių kanono formuotojos vaidmenį⁴⁶. Jūratė Sprindytė ir Loreta Jakonytė atkreipė dėmesį į naudą, kurią tokio pobūdžio veiklai duoda moderniosios literatūros teorijos⁴⁷. Aušra Jurgutienė kartu su nemažu būriu literatūrologų pateikė moderniųjų teorijų apžvalgą⁴⁸,

⁴³ Vytautas Kubilius, *XX amžiaus literatūra, (Lietuvių literatūros istorija)*, Vilnius: Alma littera, 1995 (1996², 1996³).

⁴⁴ Jos medžiaga publikuota: http://www.literatura.lt/TXT/E-202/disk_19a.htm.

⁴⁵ Eglė Patiejūnienė, „Narsus mėginimas sukurti vientisą senosios literatūros vaizdą“, in: *Literatūros tyrimų erdvės: Studijos profesoriaus Juozo Girdzijausko 70-mečiui, (Senoji Lietuvos literatūra, kn. 19)*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 253–384.

⁴⁶ Brigita Speičytė, „Lietuvių literatūros istorijos modeliavimo perspektyvos“, in: <http://www.literatura.lt/TXT/E-303/speicyte.htm>, p. 3. Žr. dar: Brigita Speičytė, *Poetinės kultūros formos: LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, p. 15, 17.

⁴⁷ Jūratė Sprindytė, Loreta Jakonytė, „Writing literary history: an overview of debates“, in: *Istorijos rašymo horizontai, (Senoji Lietuvos literatūra; kn. 18)*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 89. – Šiame leidinyje pateikiama visa mokslinės konferencijos „Literatūros istorija – paradoksas ar paradigma“, vykusios 2003-10-22–24 Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, medžiaga. Senosios literatūros tyrimų, pasitelkus šiuolaikines teorijas, galimybės dar aptariamoms atskirame straipsnyje: Loreta Jakonytė, „Senosios raštijos ir šiuolaikinių literatūros teorijų dialogas“, in: *Senoji Lietuvos literatūra, [kn.] 21*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 25–48.

⁴⁸ *XX amžiaus literatūros teorijos: Vadovėlis aukštųjų mokyklų filologijos specialybės studentams, sudarymas ir pratarmė Aušros Jurgutienės, skyriai [parašyti] Dalios Čiočytės [ir kt.]*, Vilnius: VPU leidykla, 2006.

kuri kartu su rengiama žymesniųjų XX amžiaus literatūrologijos tekstų antologija sudarys kad ir nedidelį, bet vis dėlto reikšmingą teorinį pagrindą būsimiems sintetiniams veikalams.

Svariūs ir rezultatyviūs bibliografų, tekstologų, literatūrologų ir kitų lituanistų veiklos sąlygomis veikiai vėl bus įmanu parašyti modernią literatūros istoriją, aprėpsiančią, na, kad ir tą patį laikotarpį, kurį anksčiau jau aprėpė Ulčinėitė ir Jovaišas. Žinia, diskusijų objektu kol kas dar lieka daugelis teorinių premisų tokiam tekstui parašyti: koncepto klausimai, teoriniai šiandien reikšmingo senosios raštijos kanono pagrindai, patsai kanonas, chronologinės bei žanrinės literatūrų aprėptys ir daug kitų dalykų⁴⁹. Ieškant perspektyvių kelių, pasitelkiami ir išbandomi ir tie teoriniai sprendimai, kuriuos jau pasiūlė kolegos, ir tos idėjos, kurios kilo patiems. Po netrumpų diskusijų sutarta dėl teorinio koncepto naujai literatūros istorijai. Tai – Alfredo Bumblauskio pasiūlytoji senosios Lietuvos samprata⁵⁰, papildyta ir praplėsta lietuvių civilizacinio darinio paribių, ilgainiui nebepatekusių lietuvių sukurton valstybėn, reiškiniais, įvykiais, asmenimis ir kūrėjais. (Į paribius būtina atsižvelgti, nes jų erdvėje regime tuos svarbius tarpininkus, kurie, anksčiau už kitus susidūrę su pažangesnės kultūros reiškiniais, gausiomis kultūrinėmis, religinėmis, politinėmis, karinėmis ir kt. inovacijomis, paskui jas įvairiais: autentiškais ir

⁴⁹ Apie tai plačiau žr.: Sigitas Narbutas, „Enciklopedinis žinynas *Senosios Lietuvos raštija*: sumanymas ir metmenys“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, [kn.] 22, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 296–297 ir toliau.

⁵⁰ Fundamentalaus veikalo pratarmėje Bumblauskas pateikė tokią senosios Lietuvos sampratą: „[...] šios knygos objektas yra pirmiausia visuomenė, tik paskui – valstybė. Mums rūpėjo ne kuo platesnis politinių įvykių spektras, o kuo įvairesnė visuomenės panorama: ne tik lietuviai su žemaičiais, bet ir rusėnai, lenkai, žydai, totoriai, karaimai; ne tik katalikai ir protestantai, bet ir stačiatikiai, unitai, sentikiai; didikai ir varguomenė; vyrai, moterys, vaikai. Žodžiu, visa, kas sudaro visuomenės įvairovę ir nulemia vadinamąjį daugiaperspektyvų žvilgsnį. Antra vertus, mums svarbus ne individualizuojamasis (o taip paprastai žvelgiama į visada unikalią valstybės ir jos politinių įvykių istoriją), bet tipologizuojamasis požiūris, t. y. Lietuvos visuomenė Europos kontekste“, cit. iš: Alfredas Bumblauskas, *Senosios Lietuvos istorija, 1009–1795*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 2005, p. 7.

adaptuotais pavidalais nuolat perdavinėjo į tos civilizacijos centrus, gyvavusius didžiuliam Vidurio ir Rytų Europos areale.) Svarstymai dėl literatūros kanono šiuo metu nėra kaip reikiant įsisiūbavę, tačiau nekelia abejonių, kad jis negali pasižymėti etniniu, kalbiniu, religiniu ir kitokių hermetizmu. XIII–XVIII amžiaus kultūros ramsčiai ir literatūros aukštumos, Juozo Girdzijausko žodžiais tariant, turi pasižymėti estetiniu atvirumu, idėjiniu visuotinumu, teminiu reikšmingumu ir kultūrinės tradicijos bei kūrybinio novatoriškumo derme.

Dabar galėtume sugrįžti prie anksčiau nurodytų esminių senosios raštijos ypatybių, paaiškinančių mūsų dėmesį šiai kultūros paveldo daliai ir rūpestį jos tyrimu bei sklaida. Pradėtume nuo senosios raštijos atvirumo. Ką čia turime omenyje? Jei į raštiją žiūrėtume, domėdamiesi ne fizinėmis jos charakteristikomis, o įvairiomis turinio, žanrų, stiliaus, kontekstų, idėjinio ir meninio pasaulio dimensijomis, galėtume konstatuoti, jog visi šie fenomenai pasižymi didžiulėmis erdvinėmis, chronologinėmis, prasminėmis, vertybinėmis ir dar kitokiomis aprėptimis, neturinčiomis kokių nors griežtesnių ribų. Senosios raštijos paminklai atsirado, pasinaudojus kitų sukauptu rašymo patyrimu, kūrimo įgūdžiais, literatūriniais skoniais bei madomis – visu tuo, ką šiandien vadiname tradicija. Jie gyvavo, tenkindami esamus ir formuodami būsimus visuomenės poreikius tokios rūšies intelektinei bei mentalinei veiklai, taip pat dalyvaudami kultūrinių, religinių, informacinių ir kitokių vertybių mainuose. Atvirumo pagrindą sudaro, jam gyvybės teikia pati dvasinė kuriančio žmogaus prigimtis, o jai svetimas hermetizmas bei stagnacija. Dvasinės vertybės buvo įsisavinamos pagal aplinkybes, galimybes ir poreikius, paskui jomis buvo lygiai nevaržomai ir laisvai dalijamasi su aplinkiniais. Štai Saliamonas Risinskis (apie 1560–1625) objektu savo kūrybinei raiškai pasirenka antikinę literatūrą, esė apie ją, parašytas laiško forma, adresuoja savo amžininkams: Altdorfo akademijos rektoriui Johanui Busenreuthui, kai kuriems išsilavinusiems lenkų bajorams, taip pat kitiems savu metu garsėjusiems asmenims, o rašo tarptautine anų laikų kalba – lotyniškai, tapdamas tikriausiu visos lotyniškosios civili-

zacijos dalininku⁵¹. Teodoras Bilevičius (apie 1655–apie 1724) keliauja po Europą ir lenkų bei lotynų kalbomis rašo dienoraštį⁵², rodydamas gyvą susidomėjimą aplankytais miestais, regėtomis pilimis ir gamtos keistenybėmis, sutiktais žmonėmis, pasaulietiniais valdovais ir Bažnyčios hierarchais, kartu demonstruodamas didelę interesų, poreikių, įgūdžių ir pomėgių įvairovę – tokią, kaip ir visų kultūrinių europiečių.

Tai – viena, bet ne vienintelė to senosios raštijos atvirumo išraiška. Galima kalbėti apie kultūrinių, idėjinių ir kitokių vertybių mainus, tada lengvai įveikdavusius visokius: kalbinius, religinius, socialinius, politinius ir kitokius barjerus. Europos literatūriniai topai tapdavo lietuvių raštijos dėmenimis, ir atvirkščiai. Štai kad ir pasakojimas apie pagonių žynį Lizdeiką, priklausantis legendų apie Vilniaus įkūrimą kompleksui. Jis nėra originalus – nežinomi Viduriniojo Lietuvos metraščių sąvado autoriai jį galėjo „pasiskolinti“ iš vieno Viduramžių „bestselerio“ – Jokūbo Voraginiečio (1228–1298) *Aukso legendos, arba Šventųjų skaitinių*⁵³. Arba Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus

⁵¹ Plačiau apie tai žr.: Sigitas Narbutas, „Žmogiškumo sklaida Saliamono Risinskio raštuose“, in: Saliamonas Risinskis, *Trumpas pasakojimas apie garsiuosius šviesiausiojo didiko Biržų ir Dubingių kunigaikščio Kristupo Radvilos žygius, (Ištakos)*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 17–25.

⁵² Apie šį įdomų literatūros paminklą galima daugiau sužinoti iš dviejų veik vienu metu pasirodžiusių savarankiškų publikacijų: Teodoras Bilevičius, *Kelionės vokiečių, čekų ir italų žeme dienoraštis*, iš lenkų kalbos vertė Birutė Mikalonienė, (Ištakos), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003; *Diariusz podróży po Europie w latach 1677–1678*, z rękopisu odczytał, wstępem i komentarzem opatrzył Marek Kunicki-Goldfinger, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2004.

⁵³ Pavyzdžiui, apie kūdikį, surastą lizde, užaugintą valdovo ir atlikusį įsimintinų darbų, pasakojama šv. Pelagijaus skaitinyje, žr.: Jacopo da Varazze, *Legenda Aurea*, edizione critica a cura di Giovanni Paolo Maggioni, seconda edizione rivista dall'autore, [t. 2], Firenze: SISMEL Edizioni del Galuzzo, 1998, p. 1276–1278. – Vidurinis metraščių sąvadas buvo kuriamas Lietuvos kancelerio Alberto Gostauto aplinkoje nežinomų rašovų. Šie įvairiems Lietuvos istorijos siužetams sukurti panaudojo literatūros šaltinius, buvusius asmeninėje Gostauto bibliotekoje, apie tai plačiau žr. metraščių tyrėjo Kęstučio Gudmanto darbuose: „Alberto Goštauto biblioteka ir Lietuvos metraščiai“, in: *Knygotyra*, 2003, t. 41, p. 9–24; „Apie kai kurias 1510 metų *Aleksandrijos* ir legendinės Lietuvos metraščių dalies sąsajas“, in: *Archivum Lithuanicum*, 2003, [t.] 5, p. 207–226;

(1595–1640) sekimai Horacijumi: ne akilai juo sekdamas, o kūrybingai traktuodamas, naujas prasmes jo motyvams ir topams suteikdamas, Sarbievijus paveikė Baroko poezijos raidą visame lotyniškosios civilizacijos plote nuo Polocko Rytuose iki Oksfordo Vakaruose. Ir šie keli dalykai, ir dar gausesni kiti atvirumo liudijimai verčia galvoti apie kitokias senosios raštijos studijas, nei iki šiol turime. Juk kol kas ir lietuvių, ir lenkų, ir baltarusių, ir ukrainiečių literatūrologai daugiausia darbuojasi, mokslinius interesus ribodami paveldu kuria nors viena senojoje Lietuvoje rašto reikalams vartota kalba. Vis dėlto kai kurie darbai – kelios lingvistinė hermetizma, politines ir kitokias antipatijas įveikusios literatūros istorijos ar enciklopediniai žinynai⁵⁴ – nuteikia palankiai, vertinant tolesnių šios krypties studijų perspektyvas. Juose kalbama apie kultūrinę senosios raštijos polifoniškumą, įvairiakultūrę, daugiakalbę, įvairiareligę sudėtį, pirmon vieton keliant bendražmogiškąsias vertybes, o tai – vis to paties atvirumo apraiškos. Dėl visų šių dalykų senosios Lietuvos raštija – pirmiausia jos kanoną sudarantys kūriniai – epochų sąvartos žmogui gali pasirodyti ne mažiau šiuolaikiška nei šiuolaikinė literatūra.

Jei sugrįžtume prie religingumo, irgi turėtume, ką pasakyti. Jeigu atvirumu apibūdintoje terpėje mes regime įvairiopus asmens ir bendruomenės santykius su savimi bei savo aplinka, tai religingumu apibūdinama erdvė apima ne mažiau svarbius saitus, asmenį ir bendruomenę siejančius su anapusybe. Šiuo aspektu žvelgiant į senąją literatūrą, išryškėja tikroji jos aukso fondą sudarančių raštų prasmė: jie buvo kuriami ir leidžiami dvasinio, religinio asmens ir

„Lietuvių kilmės iš romėnų teorijos genezė ir ankstyvosios Lietuvos vardo etimologijos“, in: *Literatūros istorija ir jos kūrėjai, (Senoji Lietuvos literatūra; kn. 17)*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 245–269. Voraginečio *Aukso legenda* irgi buvo kanclerio knygų rinkinyje, žr.: „Alberto Goštauto biblioteka ir Lietuvos metraščiai“, p. 12.

⁵⁴ Kaip gražius itin plataus akiračio liudijimus nurodytume šias knygas: Tomas Venclova, *Vilniaus vardai*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 2006; Pietro U. Dini, *L'anello lituano: La Lituania vista dall'Italia: viaggi, studi, parole*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas; Livorno: Books a. Company, 2007.

visuomenės ugdymo tikslais. Ir apie tai reikėtų pirmiausia kalbėti, aptariant Mažvydo katekizmą ir Bretkūno postilę, Daukšos katekizmą ir Slavočinskio giesmyną, *Knygą nobažnystės krikščioniškos* ir pirmąjį lietuviškos Biblijos leidimą. Netgi pirmųjų lietuviškų pasaulietinių raštų turinys rodo, kad įvairūs religingumo ir tikėjimo, sielovados ir religinio ugdymo dalykai sudaro esminę kūrybinių aspiracijų, literatūrinių formų pasirinkimo ir sumanymo realizavimo motyvacijų dalį. Siekdamas pagrįsti teorinę prielaidą, jog lietuvių kalba tinkanti patiems įvairiausiems, įmantriausiems, sudėtingiausiems religinės ir pasaulietinės literatūros žanrams, ir kviesdamas lietuviškų raštų kalbą atnaujinti liaudies kalbos leksika bei frazeologija, Mykolas Merlinas (1641–1708) parašė ir išleido pirmą teorinį lietuvių kalbotyros veikalą – *Principium primum in lingua Lituanica (Pagrindinis lietuvių kalbos principas; 1706)*. Tais pačiais metais Jonas Šulcas (apie 1684–1710) patvirtino teorinių Merlino nuostatų pagrįstumą – išvertė lietuviškai ir publikavo *Ezopo pasakėčias* (pirmoji lietuvių grožinės literatūros knyga). Pasakėčios dar tais pačiais metais buvo įvertintos: Jokūbas Perkūnas (apie 1640–1709) Leipcige ir Frankfurte paskelbė išsamią recenziją, palaikančią teorines Merlino nuostatas, bet supeikusiųjų realizacijos būdus (tai – lietuvių literatūrinės kritikos pradžia).

Kol kas daugiau ką religingumo požiūriu pasakyti, giliau šiuo aspektu prisiskverbti į grožinius tekstus vargu ar galime – trūksta teorinių pagrindų, teologinės bei kitokios specialios analizės įgūdžių ir kt. Privalu konstatuoti (tai irgi reikšminga), kad religinės, teologinės, sielovadinės ir kitokios panašios senųjų raštų prasmės tebelieka neatskleistos iki galo. Stebint perdėm supasaulėjusioje šių dienų aplinkoje gyvenančio žmogaus bei laicistinės visuomenės gyvenimo perversijas, kalbėti apie religingumą, kelti su juo susijusius vertybių, gyvenimo tikslų, veiklos prasmių klausimus atrodo ir prasminga, ir šiuolaikiška. Na, o stokoiant šiuolaikinės religinės lietuvių literatūros, trūkstamų žanrų, temų ir kūrinių galima

pasisemti iš neišsenkančių senosios raštijos aruodų. Pavyzdžiui, mąstydami apie jaukų, intymų ir savą ryšį su Dievu bei visa sakralumo sfera, jau galime pasiremti lietuviškais pavyzdžiais – kad ir neseniai išėjusiais keliais šv. Kazimiero biografijų (XV–XVII a.) rinkiniais⁵⁵. Ieškodami įvairių tvirto tikėjimo prasmų, galime pasitelkti ir pirmuosius Lietuvą mininčius, ir pirmuosius Lietuvos įvairiakalbės raštijos šaltinius⁵⁶.

Taip vertinant lietuvių raštijos paveldą, nesunku pamatyti gaires būsimiems moksliniams tyrimams. Kol kas į literatūros paminklus tebežvelgiama iš kurios nors vienos mokslo srities. Kaip ir anksčiau, kalbos istorikams pirmiausia rūpi kalbinės senųjų raštų ypatybės, literatūrologams – stiliaus bruožai, tradicijų ir įtakų apraiškos bei meninio pasaulio ypatybės, kultūros istorikams – rašytojų gyvenimo aplinkybės, įvairūs jų veiklos bruožai, kūrybos kontekstai ir t. t. Raštijos paveldo vertintojų ratą būtina išplėsti specialistais – religijotyrininkais ir teologais⁵⁷. Galvojant apie profesionalesnius, visapusiškesnius ateities tyrėjus, galima filologų rengimo programas papildyti specialiais akademiniais reikalingesnių teologijos discip-

⁵⁵ Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto šaltiniai=Casimiriana: *Fontes vitae et cultus S. Casimiri*, sudarė, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Mintautas Čiurinskas, (*Fontes ecclesiastici historiae Lituaniae*; [vol.] 3), Vilnius: Aidai, 2003; *Ankstyvieji šv. Kazimiero „Gyvenimai“=Casimiriana II: Vitae antiquiores S. Casimiri*, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Mintautas Čiurinskas, (*Fontes ecclesiastici historiae Lituaniae*; [vol.] 4), Vilnius: Aidai, 2004.

⁵⁶ Darius Baronas, *Trys Vilniaus kankiniai: Gyvenimas ir istorija=Tres martyres Vilnenses: Vita et historia: (Istorinė studija ir šaltiniai)*, (*Fontes ecclesiastici historiae Lituaniae*; [vol.] 2), Vilnius: Aidai, 2000; *1009 metai: Šv. Brunono Kverfurtiečio misija=A.D. 1009: Missio S. Brunonis Querfordensis*, sudarė, šaltiniotyrimus paaiškinimus ir bibliografiją parengė Inga Leonavičiūtė, (*Fontes ecclesiastici historiae Lituaniae*; [vol.] 5), Vilnius: Aidai, 2006.

⁵⁷ Tokios veiklos prasmingumą iliustruotume keliomis reikšmingomis pastarųjų metų raštijos paminklų publikacijomis, kurioms buvo pasitelkti profesionalūs teologai. Be aukščiau minėtųjų, dar nurodytume: *Colloquium habitum Vilnae die 14 Iunii, anno 1585, super articulo de Caena Domini=Religinis kolokviumas Vilniuje (1585 06 14) dėl straipsnio apie Viešpaties Vakarienę=Religionskolloquium in Vilnius (14.06.1585) über den Artikel des Herrenmahls*, parengė Jolanta Gelumbickaitė, Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006.

linų kursais – ypač jei aukštojoje mokykloje jau veikia Teologijos fakultetas (kaip Vytauto Didžiojo universitete) ar bent katedra (kaip Klaipėdos universitete).

Jei sugrįžtume prie istoriškumo, galėtume prisiliesti prie senųjų raštų vertės, mūsų kuriamos šiandien. Pagrindą tokiam tvirtinimui randame istorijos teoretiko Jørno Rüseno darbuose. Viename nesename darbe vokiečių istorikas nurodo:

Žmonės savo pasaulį, save pačius ir *Kitus*, su kuriais jie drauge gyvena, turi interpretuoti, kad galėtų gyventi. Jų veikimas ir kentėjimas yra suformuoti per prasmės ir tikslo nustatymus, kuriuos sudaro tokios interpretacijos. Viena iš tokių interpretacijų esminių sričių yra skirta laiko patirčiai, ir čia svarbiausią vaidmenį vaidina atmintis ir atsiminimas (*Erinnerung*). Dabartinį pasaulį atskleidžiantys ir leidžiantys veikti aiškinimai atsiminimu būna atsigręžę (*Rückgriff*) į praeitį; ji nuo dabarties atskiriama kaip savas laikas ir taip su ja susiejama, kad ateitis gali būti atskleidžiama kaip veiksmo perspektyva.

Dėl šių žmogiškosios kultūros antropologinių universalijų istoriją galima suprasti kaip *visumą tokių formų, turinių ir funkcijų tų kultūrinių praktikų, kuriomis žmonės aiškina savo praeitį, kad galėtų suvokti savo dabartį ir laukti ateities*. Kitaip sakant, *istorija yra laiko patirties įprasminimas (Sinnbildung)*.⁵⁸

Būtų neteisinga manyti, jog gyvename, supami vien tik literatūros kūriniais, raštijos paminklų, taip pat juos įvairiais aspektais aptariančių, analizuojančių bei aiškinančių literatūrologijos ir kritikos darbų terpėje. Literatūros istorikas dirba ne sau ir ne panašiams į save, o visuomenei, savo amžininkams. Taigi tų terpių, arba prasmės tos visuomenės gyvenimui teikiančių erdvių yra daug: tai ir gamta, ir įvairiai žmogaus veiklai (gamybai, gyvenimui, poilsiui ir t. t.) pritaikyta aplinka, netgi virtualios erdvės ir kt. Jos kinta lygiai taip, kaip ir literatūra bei raštijos paveldo pažinimas. Parodyti šitų erdvių prasmes istorinėje perspektyvoje, pasitelkus senosios raštijos paminklus, ir galėtų būti vienas iš svarbiųjų tikslų, kurio siekdamas literatūrologas,

⁵⁸ Cit. iš: Jörn Rösen, „Kas yra istorija? Sintezės eskizas“, in: Idem, *Istorika: Istorikos darbų rinktinė, sudarytojas ir mokslinis redaktorius Zenonas Norkus, iš vokiečių kalbos vertė Arūnas Jankauskas, Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 40.*

senosios raštijos tyrėjas gebėtų sukurti aktualų ir reikšmingą genetinio tipo pasakojimą, to paties Rūseno žodžiais tariant⁵⁹.

Tokių tekstų turime, bet, tiesa, ne itin gausiai⁶⁰. Prie jų priskirtume kelias paskutines Tomo Venclovos knygas apie Vilnių⁶¹. Jose poetas, literatūros mokslininkas ir pedagogas šį miestą vaizduoja kaip ypatingą kultūros erdvę, pasižyminčią chronologine gelme, architektūrine branda bei įvairove, stipriomis miestelėnų ir su miestu susijusių asmenų kūrybinės veiklos tradicijomis. Tačiau ne vien tai suteikia šioms knygoms patrauklumo ir toli gražu ne tai lemia novatorišką jų pobūdį bei aktualų šiuolaikišką turinį. Rašytojo sukurtas pasakojimas pasižymi atvirumu (rašoma apie lietuvius ir lenkus, gudus ir rusus, žydus ir karaimus; pasauliečius ir dvasininkus, valdovus ir valdinius, darbininkus ir darbdavius, politikus ir visuomenės veikėjus, teisuolius ir nusikaltėlius, rašytojus, dailininkus, architektus ir t. t.), teisingumu (paminimi prasmingi teisuolių poelgiai, duodama etinio ir humanistinio principingumo pavyzdžių; nurodomi tamsūs tarnystę blogiui pasirinkusiųjų darbai) ir istoriškumu (kalbama apie vilniečių gyvenimo formas įvairiais laikotarpiais, turėjusias nemažos prasmės

⁵⁹ Nenorėdami pasirodyti įkyrūs, pacituosime tik vieną vietą iš minėto jo veikalo: „*Genetinis* tipas galiausiai primena praeityje įvykusius kokybinius pokyčius, kurie kitoniškus ir svetimus gyvenimo santykius pavertė savais ir pažįstamais. Genetinis įprasminimas įsivaizduoja laiko tėkmę kaip raidą, kai keičiasi gyvenimo tvarka, kad ji (dinamiškai) taptų ilgalaikė, ir pagrindžia identitetą kaip trukmės ir kaitos sintezę, taigi, kaip dinaminį procesą. Istorijos, kurios yra artimos šiam tipui, suteikia žmogaus gyvenimo praktikos istorinei orientacijai dinamiškumo ir išplėčia komunikacijos apie priklausomybę ir atribojimą dia-pazoną bei sudėtingumo laipsnį: kaitos jėgos interpretuojamos kaip laiko ryšio sąlygos. Genetiniu pasakojimu laikas tampa kaip prasmė“ (p. 54).

⁶⁰ Iš reikšmingesnių minėtina: Vytautas Šilas, Henrikas Sambora, *Mažosios Lietuvos kultūros pėdsakai Kaliningrado srityje*, Vilnius: Mintis, 1990; Algimantas Semaiška, *Kelionės iš Vilniaus*: 12 maršrutų, kurie prasideda ir baigiasi Vilniuje: Pietryčių Lietuvos istorinės vietos, architektūros, dailės paveldas, vaizdingiausi kraštovaizdžiai, Vilnius: Algimantas, 2005; *Kelionių vadovas po Lietuvą*: 1000 lankytinų vietovių norintiems geriau pažinti gimtąjį kraštą, Vilnius: Algimantas, 2006.

⁶¹ Tomas Venclova, *Vilnius: Vadovas po miestą*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 2001; *Vilniaus vardai*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 2006.

savu metu, tebeturinčias jos nemaža šiandien ir, be abejo, turėsiančias jos taip pat ir ateityje). Pro autoriaus akis nepraslenka nepastebėtas bent kiek vertesnis, prasmingesnis, įdomesnis vilniečių kūrybinės dvasios pasireiškimas – ne tik saviti literatūros kūriniai, bet taip pat visokiš kitokiš meninės veiklos rezultatai; netgi galima tvirtinti, kad pats vilniečių gyvenimas šiuose tekstuose vaizduojamas kaip meninė veikla (nebūtinai vien graži, pozityvi ir patraukli). Visi šie bruožai, šitos gausios ir įvairios tapatybės trajektorijos yra svarbios tiek įvairiaučiams vilniečiams, tiek šių dienų Lietuvos visuomenei, tiek apskritai visiems kultūringiems žmonėms.

Tokia kaip Vilnius erdvė Lietuvoje – ne vienintelė. Tuo pačiu pasižymi Klaunas ir Klaipeđa, Trakai ir Kėdainiai, Kernavė ir Dubingiai. Tuo pasižymi gausūs lietuvių miesteliai, tradiciniais pasakojimais pristatyti reikšmingoje „Lietuvos valsčių“ serijoje. Savo ruožtu genetiniai pasakojimai atvertų naujų senosios literatūros prasmų, kurios būtų reikšmingos ir kitoms Lietuvos visuomenės kartoms.

Dalykai, apie kuriuos aukščiau kalbėta, sudaro tarsi kokią didelę virtualią lituanistinio gyvenimo erdvę. Aiškiai matome, kad tą erdvę palaiko įvairūs lituanistinio gyvenimo centrai: universitetai ir institutai, bibliotekos ir archyvai, redakcijos ir muziejai, o pirmiausia – juose dirbantys įvairių lituanistinių specialybių žmonės. Taip buvo ir, reikia manyti, bus. Formaliai žvelgdami, lituanistiką matome taip institucinį kompleksą, pavaldų ne vienai kuriai ministerijai ar departamentui, o valdomą iš kelių administracinių centrų. Tokia padėtis leidžia su viltimi žvelgti į ateitį: jei viename administraciniame centre būtų priimti netikę sprendimai, ir tam centrui pavaldžios lituanistinės įstaigos nukentėtų, nuostolius būtų galima kompensuoti kitur dirbančių lituanistų pajėgomis.

Kas verčia į esamą padėtį žvelgti su nerimu? Nemaža dalis profesionaliosios lituanistikos įstaigų priklauso vienai – Švietimo ir mokslo – ministerijai. Šiandien su pagrįstu nuogaštavimu pasitinkame kai kurių tos ministerijos darbuotojų sumanymą profesionalius lituanistus veikiai „suvaryti“ į savotiškus rezervatus, pavadintus

„kompetencijos centrais“, o lituanistų darbus ir toliau vertinti, pasirėmus ne kokybiniais, o formaliaisiais rodikliais, pavyzdžiui, pagal jų publikavimo vietą. Valdininkų supratimu, itin vertinga publikacija ir toliau reikėtų laikyti tokią, kuri išeina „tarptautiniu mastu pripažintoje leidykloje“ ir „ISI sąrašo leidinyje“, o tai, kas pasirodo specialioje mokslinėje lituanistinėje periodikoje ar išleidžiama Lietuvos leidyklų, didesnės vertės ir toliau neturėtų. Mums suprantamas gyvenimo nepažįstančių ir su jo savitais dėsniais nesiskaitančių asmenų noras kontroliuoti ir valdyti kaip galima didesnes prasmingos lituanistinės veiklos sritis. Spėjame, kad tokios teorinės išeities pozicijos numatomoms reformoms galbūt įmanomos, tačiau – visai be piktumo – turime priminti, kad bet kurios teorinės konstrukcijos turi remtis gyvenimo dėsnių, lituanistinės veiklos procesų pažinimu, jų priėmimu, taip pat – pageidautina – meile lituanistikai bei pagarba šį gyvenimo būdą pasirinkusiems asmenims – juk, kaip andai kalbėjo Veimaro klasikas, „teorija, broslau, sausa šaka – gyvenimo vaisingas medis žydi!“

Manytume, kad šie ir kiti panašūs sumanymai nebus įgyvendinami be lituanistų bendruomenės aprobavimo. Užtat į lituanistikos ir senųjų raštų tyrimų, jų sklaidos ateitį turime žiūrėti viltingai. Epochų sąvartos procesai, tradicinės literatūrologijos perversijos, netgi minėti valdininkų projektai reiškia ne lituanistikos kaip tokios, o tik vieno jos etapo pabaigą. Manytume, kad permainos, žymėsiančios pokyčius visuomenės lituanistinių lūkesčių horizonte, kartu žymės ir reikšmingus pokyčius pačioje lituanistikoje. O pastaroji pati disponuoja visomis priemonėmis, reikalingomis individų ir bendruomenių komunikavimui, kūrybinei individų ir bendruomenių raiškai bei šiuolaikinės kūrybingos bendruomenės tapatybei, jos individualumui puoselėti. Nuo mūsų priklausytų vienas svarbus dalykas: perduoti visa tai į rankas būsimai lituanistų ir senosios raštijos tyrėjų kartai.

Įteikta 2007-08-17
Priimta 2007-08-28

Sigitas Narbutas

LITUANISTICS AND THE RESEARCH
OF THE LITERATURE OF THE ANCIENT LITHUANIA
DURING THE CHANGE OF AGES

Summary

The article discusses the professional identity of a researcher of the old Lithuanian literature under the impact of different circumstances, such as the times he or she lives in. It suggests a broader outlook on lituanistics and emphasizes the importance of the interconnection of lituanistics with professional, pedagogical and academic work. The significance of bibliographic and textological work, the state of the research in literary science and the directions of its development are discussed. A special attention is paid to the history of literature. Three main characteristics of the literature of the Ancient Lithuania endow it with a contemporary relevance: its openness, religiousness and historicity.